

Bulgaria interbelică în umbra celor două catastrofe naționale

[Interwar Bulgaria in the shadow of the two national catastrophes]

Iskra BAEVA

Abstract: *In this study, the author's approach was to review the most important moments of political history, which the Bulgarian state experienced from 1877-1878 until the end of the Second World War. As Baeva introduces us, Bulgarian democracy has been influenced by the geo-political and economic realities of the time. The incomplete realization of the Bulgarian nation-state and the existence of a deeply rural society were the two constants that inexorably influenced the internal and foreign policy of the Bulgarian political class during the analyzed period.*

Keywords: *Bulgaria, national project, nationalism, failure of democracy, authoritarian regimes*

Introducere

Istoria statală a Bulgariei, care se deschide după încheierea războiului ruso-turc din 1877-1878, a fost plină de evenimente. Această perioadă istorică a fost semnată de cele trei războaie desfășurate în doar șase ani: Primul Război Balcanic (1912–1913), Al Doilea Război Balcanic (1913) și Primul Război Mondial (1915–1918), la care Bulgaria a participat și le-a pierdut. Statul bulgar a intrat în lumea postbelică ca un actor învins, profund izolat în Balcani, înconjurat aproape în întregime¹ de țări care s-au așezat la masa învingătorilor, pentru că au făcut parte din Antanta. Înfrângerea a avut consecințe cumplite deoarece frontierele au fost ciopârțite, ceea ce a provocat apariția unui val de refugiați spre Bulgaria. În acest context, viața politică din perioada interbelică a fost influențată de dorința oamenilor de a-i identifica și pedepsi pe cei responsabili pentru înfrângere. Marea dezamăgire provocată de politica partidelor politice tradiționale a oferit o șansă altor forțe politice care au căutat soluții noi în contextul marii ciocniri europene care a implicat lumi aflate între revoluție și contrarevoluție. Combinația dintre acești factori au provocat lovituri de stat, răscoale și un autoritarism care s-a dezvoltat din ce în ce mai mult în Bulgaria.

¹ Singura excepție este Imperiul Otoman, care aparținea Puterilor Centrale, dar Revoluția kemalistă a înlocuit imperiul cu Republica Turcă modernă, care se stabilise într-un război de succes cu Grecia. Prin urmare, Turcia nu poate fi numărată printre țările înfrânte în primul război mondial.

Catastrofe naționale²

Datorită participării sale la război în rândul țărilor care au compus Puterilor Centrale, Bulgaria a cunoscut a doua catastrofă națională. Pentru a înțelege semnificația acestui fapt pentru bulgari, trebuie să ne întoarcem puțin în istorie - la prima catastrofă națională. Ambele sunt rezultatul încercărilor de a uni pământurile locuite de bulgari, Macedonia ocupând primul loc în aceste eforturi. Așa cum am spus, pentru Macedonia, Bulgaria a provocat războiul din 1913. Astfel, pe 16 iunie 1913, statul bulgar a declanșat Al Doilea Război Balcanic, ajungând să lupte cu toate statele foste aliante în Primul Război Balcanic, fiind în mod natural înfrântă. Rezultatul acestei politici s-a conturat în urma prevederilor Tratatului de la București (28 iulie 1913) și a Tratatului de la Istanbul (19 septembrie 1913), în urma cărora a pierdut majoritatea teritoriilor câștigate în timpul Primului Război Balcanic din Macedonia și Dobrogea de Sud. Aceste pierderi au fost considerate de opinia publică bulgară ca fiind o catastrofă națională. Rezultatul a fost o dorință nestăvilită de a avea posibilitatea de a readuce aceste teritorii în granițele bulgare. Ca urmare, decizia guvernului bulgar, din septembrie 1915, de a se alătura Puterilor Centrale, pentru că au promis returnarea acestor teritorii, a părut a fi logică. După doar câțiva ani a urmat noua catastrofă națională conturată în urma prevederilor Tratatului de la Neuilly, semnat la Paris în 27 noiembrie 1919. Potrivit acestuia, pierderile teritoriale au fost confirmate și completate cu altele noi, deși nu atât de semnificative. Și în zilele noastre, acest tratat de pace este perceput ca fiind cea mai mare tragedie națională, deoarece a înlăturat pentru întotdeauna perspectiva ca aceste teritorii să fie recuperate.

Pierderile au fost consecințele politice datorate unei înfrângeri militare, care a fost rezultatul altor circumstanțe. Este vorba despre Răscoala militară din septembrie 1918, care a precedat capitularea Bulgariei.

După căderea regimului comunist s-a deschis o nouă etapă în istoriografia bulgară, care a condus la reinterpretarea unor momente fundamentale ale istoriei naționale. Astfel, soldații care s-au răsculat, au fost acuzați că au acționat împotriva intereselor naționale, fiind vinovați de capitularea armatei bulgare³. Interesant este că aproape nimeni nu acordă atenție faptului că aceste acuzații nu iau în considerare principiul cauză-efect. Se știe că serviciile secrete bulgare erau la cunoștința pregătirii unei ofensive a armatelor franceze pe frontul de la Dobro pole. Autoritățile bulgare, deși au cerut, nu au primit ajutor din partea armatei germane pentru a întări frontul. Se știe că soldații s-au revoltat abia după ce frontul de la Salonic a fost străpuns pe 18 septembrie, în ciuda rezistenței eroice a soldaților bulgari și a numeroaselor victime înregistrate.

² În Bulgaria, o catastrofă națională înseamnă doar pierderea teritoriilor. Exact asta s-a întâmplat în timpul Tratatului de la București (1913) și al Tratatului de la Neuilly (1919).

³ Aceasta este poziția lui Veselin Yanchev, „Революция, въстание, метеж или опит за държавен преврат? (събитията в България от септември-октомври 1918 г.)”/Revoluție, răscoală, revoltă sau tentativă de lovitură de stat? (evenimente în Bulgaria din septembrie-octombrie 1918), în *Минало/Тrecut*, nr. 1, 2015, pp. 52-72. și Acad. Georgi Markov, *Така нареченото войнишко въстание е метеж и е вредно за българските национални интереси. – 24 септември 2019 г./*Așa-numita revoltă militară este o revoltă și dăunează intereselor naționale bulgare - 24 septembrie 2019, <http://www.focus-news.net/opinion/2019/09/24/51246/acad-georgi-markov-taka-narechenoto-voynishko-vastanie-e-metezh-ie-vreden-za-natsionalnite-interesi-na-balgariya.html>.

În aceste condiții, furia soldaților s-a îndreptat împotriva comandamentului militar și a puterii politice de la Sofia. Pe 24 septembrie, soldații răsculați au reușit să preia controlul asupra cartierului general al armatei de la Kyustendil, unde i-au și primit pe Rayko Daskalov și Alexander Stamboliyski care erau reprezentanții Uniunii Populare Agrare Bulgare (AUA). Ulterior, trupele răsculate, aflate sub conducerea lui Daskalov au proclamat, pe 27 septembrie, la Radomir, Republica. În urma acestor evenimente, soldații răsculați s-au îndreptat spre Sofia pentru a prelua puterea. La momentul în care au ajuns la periferia capitalei, în zilele de 29 și 30 septembrie, au intrat în conflict cu unități germane care fuseseră trimise ca ajutor militar⁴. În aceste condiții, trupele răsculate au fost înfrânte. Cu toate acestea, nu dezertarea unei părți a soldaților de pe frontul din Macedonia a provocat retragerea Bulgariei din război. Negocierile pentru încheierea unui armistițiu cu Antanta fuseseră începute înainte de izbucnirea revoltelor, dar situația deosebit de gravă din țară a provocat grăbirea semnării acestuia. În aceste condiții, pe 29 septembrie, Bulgaria a semnat armistițiul de la Salonic.

Ciocnirea armată între bulgari (soldați insurgenți și autorități) a lăsat o amprentă grea asupra vieții politice din perioada interbelică. Ea a adâncit dezamăgirea bulgarilor datorită neatingerii idealurilor naționale și a mărit amărăciunea provocată de noile înfrângeri militare, ceea ce s-a repercutat negativ și asupra vieții politice interne unde s-au declanșat conflicte care au fost pline de înverșunare. Condițiile economice grele care au rezultat din prevederile Tratatului de pace de la Neuilly, reprezentate prin impunerea plății unor reparații de război în valoare de 2 250 000 de franci de aur s-au adăugat la epuizarea datorată războiului. Pentru a exemplifica, Bulgariei a fost obligată să-i compenseze pe vecinii săi, România, Grecia și Regatul sârbo-croat-slav (Iugoslavia) cu animale vii după cum urmează: vaci de lapte 1.500, 6.000, 6 000; cai 2 250, 5 250, 5 000; catâri 450, 1 050, 1 000; boi 1 800, 3 400, 4 000; ovine 6 000, 15 000, 12 000; precum și să livreze în Iugoslavia 250 000 tone de cărbune în 5 ani⁵.

Experimentul agrar

Ceea ce a dominat în atitudinile publice a Bulgariei paramilitare a fost dorința unei schimbări politice profunde, considerându-se că toate partidele care au condus până atunci țara au contribuit la înfrângerea și vărsarea de sânge. Istoria a arătat că primele alegeri postbelice, din august 1919, au confirmat acest lucru. Alegătorii au investit cu încredere partide noi, ce nu mai fuseseră niciodată la putere, care au promovat idei ce militau pentru o schimbare radicală: Uniunea Agrară Bulgară, înființată în 1899 cu 27,3% (85 de deputați dintr-un total de 237) și Partidul Comunist Bulgar (BCP),⁶ cu 18,5% (47 de locuri).

Liderul Uniunii Agrare Bulgare, Alexander Stamboliyski, a format primul său guvern, în coaliție cu Partidul Popular și Partidul Liberal Progresist, care au primit doi și respectiv un ministru. Noi alegeri au fost organizate la 28 martie 1920, Uniunea Agrară situându-se pe primul

⁴ Pentru mai multe despre revoltă, a se vedea: Lubomir Ognyanov, *Войнишкото въстание 1918*/Revolta militară 1918, Editura Știință și artă, Sofia, 1988.

⁵ B. Kesjakov și Dim. Nikolov, *Ньойски договор*/Tratatul de la Neuilly, Editura Martilen, 1994, pp. 13–33.

⁶ Aceasta este partea radicală a social-democrației bulgare, care la congresul său din 28 mai 1919 și-a schimbat numele în comunist, în urma cererii lui Lenin de înființare a Internaționalei comuniste.

loc cu 42,7% (110 deputați) reușind să formeze singură un guvern minoritar. În următorii trei ani de guvernare, Uniunea Agrară a încercat să transforme profund țara, acești ani lăsând urmele durabile în istoria bulgară.

Stamboliyski nu a fost doar liderul politic al Uniunii Agrare Bulgare, ci și ideologul partidului. În 1909 și-a publicat cartea *Partide politice sau organizații profesionale?*⁷ în care a formulat teoria pe baza căreia a fost construită activitatea partidului până la sfârșitul anilor '40. Potrivit acesteia, gestionarea societății nu ar trebui să fie realizată de către partide, ci de cele șase clase principale: agricolă, meșteșugărească, salarială, industrială, comercială și birocratică. În consecință, întrucât în Bulgaria țărani reprezentau aproximativ 80% din populație, clasa agricolă trebuia să construiască democrația parlamentară (așa cum Stamboliyski numește regula majorității) și democrația economică (distribuția veniturilor naționale în funcție de aportul de muncă, nu în funcție de capitalul industrial și comercial)⁸. În istoriografia bulgară, teoria claselor este de obicei prezentată ca fiind o concepție bulgară originală⁹, dar de fapt se încadrează pe deplin în doctrina agrarianismului, dezvoltată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Europa Centrală¹⁰. Cu toate acestea, spre deosebire de agrarienii germani, cehi, polonezi și alți, Stamboliyski este singurul care nu numai că reușește să câștige puterea deplină, dar încearcă, de asemenea, să pună în practică teoria.

În timpul guvernării agrariene au fost propuse și votate peste o sută de legi, care au vizat impunerea democrației parlamentare și a celei economice. Cea mai importantă este reforma agrară care s-a realizat în etape, fiind rezultatul mai multor legi: „Legea pentru creșterea dimensiunii terenurilor de stat” (30 iunie 1920), „Legea pentru soluționarea situației refugiaților și asigurarea mijloacelor de trai” (13 noiembrie 1920), „Legea privind proprietatea asupra terenurilor de muncă” (25 aprilie 1921)¹¹. Scopul declarat al legiuitorului a fost acela de a crea o proprietate, prin limitarea mărimii acesteia, în așa fel încât să poată fi exploatată fără să fie nevoie să fie angajată forță de muncă suplimentară (terenurile vor fi deținute de cei care le cultivă). Reforma venea să rezolve o problemă majoră a societății, mai exact a limitării și reducerii numărului mare de țărani săraci, 54% dintre aceștia aveau parcelele mai mici de 30 de ari (adică 3 000 de metri pătrați sau aproximativ 0,75 acri), iar suprafața totală a acestora reprezenta doar 11,3% din terenul arabil¹². Ideea lui Stamboliyski, care este în concordanță cu

⁷ Alexander Stamboliyski, *Съчинения/ Works*, vol. 3, Sofia, 1947.

⁸ *Ibidem*, pp. 243, 282-283.

⁹ Vezi Evgeni Tanchev, *Държавно-правните възгледи на Александър Стамболийски/ Opiniile juridice de stat ale lui Alexandru Stamboliyski*. Uniunea Agrară din Bulgaria, Sofia, 1984.

¹⁰ Iskra Baeva, „Аграризмът като идеология на селските движения в България и Полша до Втората световна война/ Agrarismul ca ideologie a mișcărilor rurale din Bulgaria și Polonia până la cel de-Al doilea război mondial”, în *Anuarul Universității din Sofia „Sf. Kliment Ohridski”*, Facultatea de Istorie, vol. 82-84, Sofia, 1992, pp. 183-210.

¹¹ Todor Galunov, „Гарнатата реформа и законодателството на БЗНС/ Reforma agrară și legislația Uniunii Agrare Bulgare”, în *Istoria*, nr. 2-3, 1998, pp. 70-87.

¹² ***, *Статистически годишник на Българското царство/ Anuarul statistic al regatului bulgar*, 1909, Sofia, 1910, p. 183.

cele ale fermierilor europeni, a fost de a forma o proprietate agricolă de nivel mediu¹³. Guvernul a stimulat totodată și dezvoltarea mișcării cooperatiste. În aceste condiții, în 1922, numărul cooperativelor a ajuns la 1 731.

Dorința guvernului din 1921 de a impune controlul asupra comerțului cu cereale a fost, de asemenea, legată de reforma agrară. Au fost înființate: un Consorțiu al Băncilor Naționale, Agricole și Cooperative, Uniunea Generală a Cooperativelor Agricole și Banca Cooperativă Agricolă a Uniunii, care au restricționat comerțul privat cu cereale și produse agricole. Consorțiul era obligat să aibă depozite alimentare de unde municipalitățile puteau cumpăra produse la prețuri accesibile pentru populație, în special pentru persoanele cu dizabilități și săraci. Totuși, Consorțiul a fost anulat de Comisia de Control a Antantei, care a declarat că militează pentru apărarea inițiativei private.

O altă măsură luată de guvern a fost aceea ca fermierii, ca toți cetățenii de altfel, să fie educați să muncească. Acest principiu a stat la baza Legii muncii obligatorii pentru toți tinerii, bărbați și femei, adoptată la 14 iunie 1920. De obicei, această reglementare juridică este interpretată ca o încercare de a ocoli interdicția din Tratatul de pace de la Neuilly ca Bulgaria să aibă o armată regulată. Cu toate acestea, motivele lui Stamboliyski prezentate odată cu introducerea proiectului aruncă o altă lumină asupra intențiilor sale: „Împăcându-ne cu destinul, trebuie să ne adaptăm rapid noilor condiții, hotărâți să ne rupem definitiv de trecut, hotărâți să părăsim calea nebunilor și antichității militare catastrofale, trebuie să mergem rapid și fără ezitare în direcția opusă pe calea dezvoltării economice pașnice și culturale ... Legea muncii obligatorii aduce o organizare complet nouă a muncii umane ... Cred că această idee, adoptată de toți, adusă la viață de o lege și aplicată cu tact, pricepere și curaj, va deveni în curând unul dintre cele mai bune instrumente pentru educația morală, creșterea economică și socială a Bulgariei”¹⁴. Conform legii, toți băieții care au împlinit vârsta de 20 de ani și fetele de 16 ani erau obligați să presteze muncă comunitară.

O altă reformă promovată de Uniunea Agrară Bulgară a fost în domeniul educației. Conform prevederilor noii legi, atât învățământul secundar inferior cât și cel obligatoriu a fost mărit cu 3 ani. Totodată, s-a luat măsura înființării bibliotecilor în mediul rural. În domeniul fiscal, Uniunea a mai încercat să introducă impozitul progresiv pe venit, dar timpul scurt aflat la guvernare nu i-a permis aplicarea acestei reforme. În domeniul juridic a promovat înființarea tribunalelor la nivel local. Guvernul a reușit, în schimb, să îndeplinească o altă promisiune din campania electorală, și anume, tragerea la răspundere a celor care au fost responsabili pentru catastrofele naționale. După referendumul din 19 noiembrie 1922, a înființat un tribunal extraordinar care s-a ocupat cu judecarea activității miniștrilor guvernului militar, condamnându-i la diferite pedepse cu închisoare. Aceste legi și multe altele au avut ca obiectiv să protejeze

¹³ Comparația dintre reformele agrare din Cehoslovacia, Polonia și Bulgaria arată obiectivele comune, dar și diferențele: Iskra Baeva, „Аграрното законодателство в Чехословакия, Полша и България след Първата световна война/Legislația agrară în Cehoslovacia, Polonia și Bulgaria după Primul Război Mondial, în *Istoria*, nr.1, 2002, pp. 11-21.

¹⁴ Petar Hadjiev, „Първостроителят на Трудовата повинност/ Primul constructor de obligații de muncă”, în *Zemya*, 28 februarie 2019.

spațiul rural de dominația urbanului și de exercitarea arbitrară a autorității administrative în teritoriu. Toate aceste măsuri au fost însoțite de o puternică retorică anticapitalistă și anti-urbană¹⁵.

Poziția politică a Uniunii Agrare Bulgare a evoluat în timp, de la o atitudine bunăvoitoare față de Revoluția din octombrie în 1917 până la o luptă din ce în ce mai dură împotriva Partidului Comunist Bulgar, care devenise un rival serios în interiorul maselor de stânga. Ciocnirea dintre cele două partide a prins contur în timpul Marii Greve a Transportului de la sfârșitul anului 1919 și începutul lui 1920¹⁶. Victoria a aparținut agrarienilor, ceea ce a condus la impunerea modelului economic de tip privat în agricultură, a fermelor, în dauna celui propus de bolșevici¹⁷. Rivalitatea dintre agrarieni și partidele tradiționale era puternică, și se exprima cu tărie la nivel de propagandă, unde era un adevărat război. Natura anti-urbană a politicii agricole a izolat guvernul de elitele urbane, care a condus, în septembrie 1922, la o confruntare directă. Pe 17 septembrie, Blocul Constituțional a organizat un târg la Târnovo, cu scopul creării unei alianțe împotriva agrarienilor. Aceștia din urmă au luat decizia să împiedice cu orice mijloace organizarea manifestației. Pentru aceasta au fost organizate grupuri paramilitare la nivelul satelor, numite Garda Portocalie, care i-au atacat și maltratată pe cei care călătoreau la târg, unii dintre ei fiind arestați, iar alții fiind chiar obligați să părăsească țara¹⁸.

O altă măsură luată de guvern care a produs tensiuni în țară a fost conflictul dintre Uniunea Agrară din Bulgaria și Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (VMRO). Guvernul a încercat să iasă din izolarea internațională prin apropierea de Iugoslavia (Acordul de la Nis din 23 martie 1923) și Cehoslovacia¹⁹. VMRO a respins aceste acorduri punând la cale o serie de acte teroriste, în urma cărora au fost uciși miniștri agrarieni, precum Alexander Dimitrov²⁰. Ca urmare a acestor atentate, guvernul a interzis activitățile VMRO²¹.

¹⁵ Pentru mai multe despre acest subiect, a se vedea: Dimitrina Petrova, *Самостоятелното управление на БЗНС 1920–1923/Managementul independent al Uniunii Agrare Bulgare 1920–1923*, Sofia, 1988, pp. 100–135.

¹⁶ ***, *Транспортната стачка 1919–1920. Сб. спомени. Изд. на БКП/Greva transporturilor 1919–1920. Сâmbăta amintirilor*, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1964.

¹⁷ Rumen Daskalov, „Аграристки идеологии и селски движения на Балканите/Ideologii agrare și mișcări rurale în Balcani”, în *Преплетените истории на Балканите/Povestirile împletite ale Balcanilor*, vol. 2, Sofia, Editura BNU, 2014, pp.312–313.

¹⁸ Nedev Nedyu, *Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време/Trei lovituri de stat sau Kimon Georgiev și timpul său*, „Ciela”, Sofia, 2007, pp. 118–123.

¹⁹ Iskra Vaeva, „Балканската политика на България в началото на 20-те години на XX в. – Югославия, но чрез Чехословакия/Politica balcanică a Bulgariei la începutul anilor 1920 - Iugoslavia, dar prin Cehoslovacia”, în *Мир и конфликти в Югоизточна Европа/Peace și Conflict în Europa de Sud-Est*, nr.94, Muzeul istoric regional - Kyustendil, 2006, pp.190–203.

²⁰ Odată cu întărirea naționalismului în Bulgaria modernă, a început justificarea acestor crime: Tsocho Bilyarski, *Убийствата на Александър Стамболийски, Райко Даскалов и Александър Димитров от ВМРО - едно заслужено възмездие за тяхното родоотстъпничество/Crimele lui Alexander Stamboliiski, Rayko Daskalov și Alexander Dimitrov de la IMRO - o retribuție binemeritată pentru apostazia lor*, http://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=240:2011-02-18-16-18-42&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61http://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=240:2011-02-18-16-18-42&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61, accesat la 15 septembrie 2020 .

²¹ A făcut acest lucru printr-o decizie a guvernului din 7 mai 1923 - Arhivele Centrale de Stat, f. 284 k, op. 1, a.e. 4787, pp. 1, 3-4.

Acest conflict, între putere și opoziție, ne arată cât de profundă și radicală era falia în interiorul societății. Alegerile democratice din 22 aprilie 1923 au dat câștig de cauză Uniunii Agrare, care a câștigat majoritatea absolută în parlament (53,8%). În urma rezultatelor alegerilor, liderii partidelor de opoziție au decis să renunțe la lupta politică democratică și să se orienteze spre îndepărtarea forțată a agrarienilor de la putere. Interesant este că, partidele de opoziție i-au atacat adeseori pe agrarieni pentru că nu respectau principiile fundamentale ale democrației, pentru ca, în cele din urmă, să recurgă la un mijloc atât de nedemocratic precum lovitură de stat militară. Astfel, demersul unic a Uniunii Agrare de a impune agrarianismul în Bulgaria a fost înăbușit prin violență armată.

Lovitura de stat din 9 iunie 1923, răscoala din septembrie 1923 și urmările lor

Pregătirile pentru răsturnarea guvernului agrarienilor au început încă de la sfârșitul anului 1922 odată cu înființarea Uniunii Militare în 1919, cu încălcarea interdicției constituționale a militarilor de a se angaja în politică. Înființarea și activitatea acestei asociații de militari a fost tolerată de majoritatea partidelor politice, deoarece obiectivele ei - combaterea pericolului comunist și realizarea unei activități de opoziție față de guvern - corespundea propriilor interese²². După alegerile din aprilie 1923, au început pregătirile imediate pentru o lovitură de stat. Coaliția care își propunea răsturnarea nedemocratică a puterii era alcătuită din Uniunea Militară, membri ai Alianței Populare, (înființată în 1921) care dorea coordonarea acțiunilor împotriva Uniunii Agrare în numele „unității spirituale a națiunii” și „ridicarea prestigiului puterii de stat”, precum și a VMRO. Țarul Boris al III-lea a fost informat că se pregătea o lovitură de stat. În ziua de 25 mai 1923, puciștii au hotărât că în perioada 8-9 iunie 1923 să se declanșeze operațiunea. Lovitura de stat a fost executată conform planului - a început la 3 dimineața și până la zorile zilei membrii Uniunii Militare au reușit să preia puterea în toată țara. Guvernul condus de Stamboliyski a fost răsturnat, primarul capitalei Sofia, Krum Popov a fost ucis, „Garda portocalie” a fost dezarmată și în aceeași zi, pe 9 iunie, țarul Boris al III-lea a numit un nou guvern condus de profesorul universitar, specialist în economie, Alexander Țankov.

Puterea din Sofia a fost preluată rapid de puciști, dar Uniunea Agrară era un partid al căror resurse interne provenea din spațiul rural, așa că a apărut o rezistență spontană împotriva complotiștilor. Aceasta acoperea zonele rurale din aproape întreaga țară fiind mai răspândită în din regiunile Plovdiv, Shumen, Pleven, unde agrarienii și comuniștii care s-au revoltat pe 9 iunie într-o acțiune comună au reușit aproape să cucerească orașul Plovdiv. Rezistența a durat până pe 14 iunie fiind cunoscută în istoriografie cu numele de Răscoala din iunie²³. În timpul loviturii de stat, Alexander Stamboliyski se afla în satul natal Slavovița, din regiunea Pazargic. La auzul veștilor de la Sofia câteva mii de săteni s-au adunat la Pazargic, dar au fost învinși de armată.

²² Pentru mai multe despre Uniunea Militară și rolul acesteia în istoria Bulgariei, a se vedea: Georgi Markov, *Заговорите и превратите на Военния съюз, 1919–1936*/Cuvântul sabiei: conspirațiile și loviturile de stat ale uniunii militare, 1919–1936, Editura Știință și artă, Sofia, 1992.

²³ Academicianul Dimitar Kosev este unul dintre cei mai importanți specialiști ai acestui subiect, fiind cel care i-a dat și numele de Răscoala din septembrie. Pentru mai multe detalii recomand Dimitar Kosev, *Септемврийското въстание 1923 г.*/Răscoala din septembrie 1923, Editura Știință și artă, Sofia, 1973, pp. 93–127.

Stamboliyski a fost obligat să-și desființeze detașamentul după care a fost capturat și pe 14 iunie ucis în cel mai brutal mod de un detașament VMRO, care a pus în acest mod capăt rezistenței.

Noul guvern includea reprezentanți ai tuturor partidelor politice, cu excepția Uniunii Agrare și a Partidului Comunist Bulgar (BCP), cu toate că acestea primiseră cele mai multe voturi la alegerile care se desfășuraseră doar cu o lună și jumătate mai devreme. La 9 iunie 1923, conducerea Partidului Comunist Bulgar și-a declarat neutralitatea cu privire la evenimentele care au dus la lovitura de stat, argumentând că a avut loc o „înlocuire a dictaturii militar-polițienești a burgheziei rurale fidelă guvernului agrarian cu o dictatură militar-polițienească a burgheziei urbane”²⁴. Această abordare reflectă cu limpezime natura relațiilor tensionate dintre cele două partide de masă.

Lovitura de stat și suprimarea sângeroasă a rezistenței au pus sub semnul întrebării legitimitatea noului guvern în plan intern și extern, în condițiile în care o parte dintre țărani care au participat la rezistența împotriva puciștilor și-au găsit refugiul în Iugoslavia și în Cehoslovacia. Pentru reuși să înființeze un nou guvern, puciștii aveau nevoie de o bază politică cât mai largă. Aceasta s-a realizat la 10 august 1923 ca urmare a înființării unei alianțe formate din partidele care au alcătuit Blocul constituțional și Alianța Populară într-o nouă formațiune politică numită Alianța Democrată²⁵. Alegerea denumirii noii formațiuni politice avea ca scop să sublinieze principala teză a complotiștilor - că aceștia restabilesc democrația, încălcată de guvernul Stamboliyski²⁶. Desigur, o simplă schimbare de nume nu este suficient să acrediteze o astfel de teză, în condițiile în care lovitura de stat a fost urmată de represii, ce au fost organizate împotriva agrarienilor, o parte din aceștia fiind obligați să se refugieze în străinătate pentru ași salva viața. O dovadă clară a acestui lucru este asasinarea, la 26 august 1923, la Praga a liderului agrarian Rayko Daskalov, care organizase un centru de rezistență al emigranților, proveniți din membrii și susținătorii Uniunii Agrare Bulgare²⁷.

Primele acțiuni ale guvernului lui Alexander Ţankov au schimbat atitudinea celui de-al doilea cel mai popular partid de pe scena politică a Bulgariei. Partidul Comunist Bulgar inițial s-a menținut într-o stare de neutralitate dar, ulterior și-a schimbat atitudinea atât datorită măsurilor luate de noua putere de la Sofia cât și ca urmare a deciziilor Internaționalei Comuniste. La Moscova, bolșevicii au considerat că poziția adoptată de Partidul Comunist Bulgar este greșită și la 14 iunie 1923 au trimis o telegramă semnată de secretarul general de atunci al Cominternului, bulgarul Vasil Kolarov, în care au specificat acest lucru. Câteva zile mai târziu Kolarov era în drum spre Bulgaria. Cu toate că poziția adoptată de frații mai mari de la Moscova nu a fost ușor

²⁴ ***, *БКП в реоулюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК/АР* în rezoluțiile și deciziile congreselor, conferințelor și plenarelor Comitetului central, vol. 2, 1919–1923, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1951, p. 262.

²⁵ Georgiev Velichko, *Народният сговор 1920–1923*, УИ „Климент Охридски”/Conspirația populară 1920–1923, УИ „Kliment Ohridski”, Sofia, 1989, p. 256.

²⁶ Declarația ministrului de interne, gen. Ivan Rusev, „că își consideră sarcinile ca la nivel național și că își va orienta toate acțiunile nu dintr-un partid restrâns, ci din punct de vedere public”, vezi ***, *История на България/История Bulgariei*, vol. 9, BAS III, Sofia, 2012, p. 189.

²⁷ Georgi Markov, *Покушения, насиллие и политика в България 1878–1947/Asasinate, violență și politică în Bulgaria 1878–1947*, Editura Militară, Sofia, 2003, pp. 165–169.

de acceptat de liderii Partidului Comunist Bulgar, totuși, cu ajutorul presiunilor exercitate de muncitorii comuniști conduși de Georgi Dimitrov la începutul lunii august, conducerea BCP a acceptat că neutralitatea este o greșeală care trebuie corectată prin organizarea unei revolte armate împotriva guvernului lui Ţankov. Pentru realizarea acestui obiectiv s-a încercat realizarea unei alianțe cu agrarieni²⁸. În acest sens a fost înființat un Comitet Tehnic Militar.

Reacția Guvernului

Activitatea de pregătire a unor revolte îndreptate împotriva guvernului bulgar nu au rămas fără consecințe. Pentru a zădărnici o acțiune de răsturnare a noii puteri, pe 12 septembrie autoritățile au arestat 2.500 de activiști comuniști. Acțiunile guvernului au risipit și ultimele îndoieli în rândul liderilor comuniști bulgari. Drumul care începuse era fără întoarcere. Decizia adoptată de comuniști a fost să se accelereze declanșarea revoltelor. Perioada aleasă pentru izbucnirea acestora a fost de 22-23 septembrie. Răscoala din septembrie, așa cum este cunoscută în istoriografie, a început spontan și fără pierderi umane în Kazanlak (satul Măglizh) între 13-14 septembrie. De la Stara Zagora a fost dat un semnal pentru ca revolta la nivel local să înceapă între 19-20 septembrie. Deciziile luate la centru au fost aplicate de activiștii din teritoriu, astfel că au izbucnit revolte în zonele Nova Zagora, Stara Zagora, Ihtiman, Chirpan, Kazanlak. Aceste evenimente trebuiau să vină în cascadă, conducerea centrală a Partidului Comunist Bulgar a considerat că marea revoltă trebuia să se declanșeze în noaptea între 22/23 septembrie, având epicentrul în nord-vestul Bulgariei, la Vrața. În aceste zone, revolta a cunoscut un real succes, comuniștii reușind să ocupe orașul Ferdinand (acum Montana) și alte orașe din apropiere. Totuși, în majoritatea orașelor mari, mișcările de revoltă au eșuat, ceea ce a permis guvernului să trimită trupe din orașele mari în zonele rurale. Armata a acționat cu violență în mod simultan în diferite părți ale Bulgariei. Guvernul s-a bazat cu precădere pe trupe alcătuite din voluntari, așa numitele echipe de spionaj care au acționat cu ferocitate, eliminând toate focarele de revoltă. Până la sfârșitul lunii septembrie, rezistența a fost în cele din urmă stinsă, iar pe 28 septembrie, Vasil Kolarov, Georgi Dimitrov și alți insurgenți din nord-vestul Bulgariei care mai rămăsese în viață, au trecut granița cu Iugoslavia.

În timpul acțiunilor militare pentru suprimarea revoltelor au fost comise atrocități teribile. La o lună după sfârșitul revoltelor, masacrul împotriva comuniștilor și al agrarienilor continua încă, nu mai puțin de 5 000 de persoane căzând victime. Instanțele militare i-au judecat pe insurgenți în procedură de urgență, casele fiindu-le arse. Sate întregi au avut de suferit ca urmare a aplicării acestor măsuri²⁹. Cruzimea acțiunilor guvernamentale a provocat o mișcare de reacție, trezind conștiința unor intelectualilor celebri. Astfel, lucrări foarte cunoscute precum poemul „Septembrie” al lui Geo Milev, romanul „Horo” al lui Anton Strashimirov sunt dedicate răscoalei și suprimării sale. Într-o expresie care a rămas celebră, spusă de Strashimirov se spunea: „Și-au sacrificat oamenii, așa cum niciun turc nu a făcut asta niciodată”³⁰. Reacția

²⁸ ***, AP în rezoluții și decizii ..., *op.cit.*, pp. 275–278.

²⁹ Dimitar Kosev, *op.cit.*, pp. 323–331.

³⁰ Pentru mai multe despre reflecția literară a Răscoalei din septembrie, a se vedea: Dimitar Kosev, *Септемврийското въстание 1923 г./Răscoala din septembrie*, *op.cit.*

observatorilor externi a fost, de asemenea, foarte dură. Ambasadorul britanic din Sofia a prezentat următoarea imagine în raportul său anual: „o revoltă, care în unele cazuri a fost stinsă prin masacre, în mod clar nejustificate, ceea ce a condus la acumularea unei uri foarte mari împotriva guvernului, de care trebuie ținut cont în viitor”³¹. Un avertisment care s-a dovedit a fi profetic.

La numai două luni de la suprimarea răscoalei, la 18 noiembrie 1923, au avut loc alegeri parlamentare extraordinare, care au dat majoritatea absolută Alianței Democratice (63,8%). Acest rezultat a permis guvernului să-și continue ofensiva împotriva stângii bulgare prin introducerea unei legislații cu caracter represiv. La 4 ianuarie 1924, Adunarea Națională a adoptat „Legea privind protecția statului”, care interzicea activitățile Partidului Comunist Bulgar și ale subdiviziunilor sale (Uniunea Tineretului Comunist, Cooperativa de Eliberare, Partidul Muncii, Uniunea Muncitorilor Generali) și în multe cazuri prevedea pedeapsa cu moartea pentru adepții lor. Asasinarea comuniștilor fără proces a continuat și în lunile următoare, mai mulți membri ai fracțiunii parlamentare a Partidului Comunist Bulgar fiind uciși pe străzile din Sofia. Totodată, măsuri introduse de guvernul agrarian, precum ziua de lucru de 8 ore și reforma agrară au fost anulate.

Represaliile și interdicțiile nu au făcut altceva decât să adâncească radicalizarea socială. Partidul comunist, odată ce a trecut în ilegalitate, nu a renunțat la lupta armată, fiind sprijinit în demersul său de Comintern, pentru menținerea unei activități revoluționare. Comuniștii au răspuns terorismului guvernamental cu propriile lor atacuri asupra detașamentelor loiale guvernului. A urmat o perioadă în care atentatele cu bombă și asasinatele împotriva oficialilor guvernamentali au devenit un fapt obișnuit. Paroxismul situației s-a verificat la momentul în care s-a organizat un atac de proporții cu ocazia înmormântării generalului Konstantin Georgiev, asasinat de comuniști la biserica catedrală „Sf. Duminică” din Sofia. În condițiile în care fusese ucis un membru de vază al societății, la procesiune trebuia să participe majoritatea miniștrilor și țarul Boris. Planul atentatorilor a fost de a arunca în aer cupola bisericii. Acțiunea nu a fost acceptată de conducerea Partidului Comunist Bulgar, considerând-o ca fiind ilegală, dar acest lucru nu a oprit pregătirile pentru implementarea sa. Atentatul a avut loc la 16 aprilie 1925, dar, ca prin minune nici regele, nici miniștrii nu au fost uciși. Cei care au avut de suferit în urma atacului terorist au fost în schimb zeci de ofițeri de rang înalt și cetățeni obișnuiți - în total 134 de persoane, iar alte 500 au fost rănite³².

Oribilul atentat nu și-a atins obiectivul politic, dar a dat autorităților un motiv întemeiat pentru a legitima acțiunile de suprimare a propriilor adversarii politici. Legea marțială a fost impusă la 16 aprilie și a rămas în vigoare până la 24 octombrie 1925. Chiar înainte de atac, la 10 martie 1925, a fost adusă o modificare a Legii privind protecția statului, conform căreia sentințele cu moartea puteau fi emise nu numai persoanelor care s-au dovedit a fi vinovate de faptele ilegale dar și acelor care i-au ajutat și ascuns. Legea marțială a permis guvernului să

³¹ *Ibidem*, p. 717.

³² Mai multe despre subiect: *Атентатът в катедралата „Св Неделя”*/Georgi Naumov, Tentativa de asasinat la catedrala „Sf. Nedelya”, Partizdat, 1989.

activeze grupuri alcătuite din ofițeri, polițiști și activiști ai Ministerului de Interne. Acțiunile acestora din capitală și din jurul țării au condus la capturarea mai multor politicieni de stânga, jurnaliști, scriitori, poeți care au protestat împotriva represiunii după Răscoala din septembrie, după care au dispărut fără urmă³³. Alții au fost judecați în temeiul Legii privind protecția statului. Numărul total al victimelor valului represiv este de 684 de persoane³⁴. Printre acestea se numără jurnalistul Iosif Herbst, poeții Geo Milev, Hristo Yassenov, Sergei Rumyantsev, feminista Ana Maimunkova și mulți alții. Europa a reacționat în fața noului val de violențe. Scriitorul francez Henri Barbusse a organizat o comisie specială pentru a vizita Bulgaria. El descrie ceea ce a văzut în cartea sa *The Executioners*³⁵. Comentând ceea ce a văzut, Barbusse a spus: „Nimic din cele spuse până acum despre teroarea din Bulgaria nu a fost exagerat. Celor care mă întrebă <<Este adevărat?>>, Răspunsul este: <<Adevărul este și mai înspăimântător>>”.

Evenimentele din aprilie au întărit izolarea externă a regimului, cu toate eforturile acestuia de a-l depăși prin revenirea la linia de reconciliere promovată de Stamboliyski cu țările vecine, în special cu Iugoslavia³⁶. Cu toate acestea, băncile franceze și britanice au refuzat să acorde împrumuturi guvernului Ţankov, primind doar sprijin din partea Italiei fasciste. În această situație, la 4 ianuarie 1926, Alexander Ţankov a fost obligat să demisioneze, dar a rămas în viața politică pentru următoarele două decenii în funcția de președinte al Adunării Naționale, deputat, fiind cel care a creat Mișcarea Socială Populară, o organizație pro-fascistă, iar la 16 septembrie 1944 chiar a condus un guvern pro-nazist în emigrație, la Viena, înainte de a emigra în America Latină. În istoria bulgară el a rămas cu titulatura de „profesorul sângeros”.

Evenimentele din 1923 și 1925 au adâncit faliile din interiorul societății bulgare care apăruse încă din perioada Răscoalei Militare din 1918, transformând-o într-un profund conflict socio-politic care a durat până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și a costat viața a zeci de mii de bulgari.

Lovitura de stat din 19 mai 1934 și instaurarea regimului nepartizan

Perioada până la sfârșitul anilor '20 a fost consumată prin încercări de normalizare a relațiilor politice din Bulgaria. Cele trei guverne conduse de Andrei Leapcev din perioada 1926-1931, care i-au succedat lui Alexander Ţankov au fost expresia voinței parlamentare a Alianței Democratice. Cu toate acestea, Leapcev s-a dovedit a fi un moderat. În februarie 1926 guvernul a acordat o amnistie parțială, datorită căreia au fost eliberați 1 147 de prizonieri politici, ulterior fiind restabilită și libertatea presei. Istoricii au caracterizat perioada guvernării sale prin expresia

³³ Velislava Dareva, *Атентатът 1925. Денят, в който се отвориха портите Адови*/Asasinatul din 1925. Ziua în care s-au deschis porțile din Adovi, Sineva, Sofia, 2019.

³⁴ ***, *Звезди във вековете*, Изд. на БКП, София/Stele în veacuri, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1972, p. 791.

³⁵ Henri Barbusse, *Палачите*/Călăii, MF „Georgi Dimitrov”, Sofia, 1998.

³⁶ Iskra Vaeva, „Послание на Димитър Михалчев от Прага през 1924 г. Опит за българска външнополитическа стратегия, in Известия на държавните архиви/Mesajul lui Dimitar Mihalchev de la Praga în 1924. O tentativă la o strategie bulgară de politică externă”, în *Proceedings of the State Archives*, Vol. 92, 2006, pp. 105-130.

„Blândă și atât de bună”³⁷. Ca urmare a acestei politici de destindere, Bulgaria a primit în sfârșit un împrumut care i-a permis să ia măsuri pentru îmbunătățirea situației a zeci de mii de refugiați de război.

La sfârșitul anilor '20, criza economică globală a ajuns și în Bulgaria: producția a scăzut cu mai mult de 30% ceea ce a produs un șomaj ridicat. Principalul mijloc de trai, agricultura, a fost la rândul său puternic afectată³⁸. Înrautățirea standardului de trai al cetățenilor a condus la reducerea progresivă a sprijinului electoral pentru Alianța Democrată, care a pierdut alegerile din 21 iunie 1931. Noul guvern a fost format din coaliția Blocului Popular, unde Partidul Democrat avea un rol preeminent, fiind condus de Alexander Malinov și Nikola Mushanov. Normalizarea vieții politice a continuat sub cele patru guverne ale acestora (1931-1934), deși Legea privind protecția statului a continuat să funcționeze și nimeni nu a încercat să responsabilizeze autorii represiviunilor în masă și ale uciderilor în 1925. A doua amnistie, din 1932, a permis cetățenilor bulgari care au fugit în afara țării, după lovitură de stat din 9 iunie 1923, a activiștilor Uniunii Agrare Bulgare, să se întoarcă în Bulgaria și să se implice în viața politică. Ca noutate în politica bulgară este întărirea la începutul anilor '30 a influenței organizațiilor de extremă dreapta orientate spre fascismul italian și național-socialismul german. Aceste tipuri de organizații au fost numeroase, dar cele mai importante au fost: Mișcarea Socială Populară a lui Alexander Ţankov, Uniunea Populară Bulgară „Kubrat”, Cercul ideologic „Unitate”, „Tânăra Bulgaria”, „Națiune și politică”, Uniunea Legiunilor Naționale Bulgară³⁹.

Instabilitatea politică, schimbarea frecventă a guvernului, corupția pe scară largă în rândul politicianilor și îmbogățirea prin venirea la putere au redus mult încrederea publicului în democrație ca sistem politic. Uniunea Militară și noua formație a „Unității” Cercului Politic au profitat de aceste sentimente și au dorit să organizeze o nouă lovitură de stat, după modelul celei din 9 iunie 1923, pentru o altă preluare violentă a puterii. De data aceasta, complotiștii nu aveau ca scop răsturnarea de la putere a unui partid politic, pentru a aduce la guvernare alți politicieni. Dorința era de a prelua ei înșiși puterea, pentru a aplica propriile idei de schimbare socio-politică.

Lovitura de stat a început seara târziu, pe 18 mai. La ora 5 dimineața, pe 19 mai, liderii puciști, Kimon Georgiev din „Zveno” și generalul Pencho Zlatev din partea Uniunii Militare au participat la o întâlnire cu țarul Boris al III-lea pentru a-l informa despre schimbare. În dimineața aceleiași zile, regele a semnat un decret pentru formarea unui nou guvern condus de Kimon Georgiev. Spre deosebire de precedentă lovitură de stat, aceasta nu a cunoscut reacții violente în societate, deoarece nu au mai existat forțe și grupuri sociale gata să lupte pentru a apăra o democrație parlamentară atât de coruptă. Cu toate acestea, noua lovitură de stat va avea consecințe mult mai profunde pentru stat decât sângeroasa lovitură de stat de la 9 iunie 1923.

³⁷ Vozh Vozhinov, *Земното кълбо не престава да се върти, ако ние и да спим. Разказ за живота на Андрей Ляпчев*/Globul nu încetează să se rotească, chiar dacă dormim. O poveste despre viața lui Andrey Lyapchev, LIK, Sofia, 2005, pp.156–195.

³⁸ ***, *История на България/Istoria Bulgariei*, op.cit., pp. 228–252.

³⁹ Nikolai Poppetrov, *Фашизмът в България. Развитие и прояви*/ Fascismul în Bulgaria. Dezvoltare și manifestări, Kama, Sofia, 2008.

Noul guvern condus de Kimon Georgiev a luat imediat măsuri radicale. Adunarea Națională a fost dizolvată cu intenția de a fi înlocuită de o instituție alcătuită din șapte organizații profesionale (după modelul italian), care însă nu s-a realizat niciodată. Complotiștii au profitat de prevederile art. 47 din Constituție, care specifica că în caz de pericol extern sau intern i se conferă guvernului dreptul de a emite reglementări „care au forță obligatorie ca lege”⁴⁰. Cu o astfel de Ordonanță-lege, pe 14 iunie, toate „organizațiile politice de partid și diviziunile lor” au fost desființate, interzicându-se activitatea politică. O atitudine severă a fost adoptată față de comuniști, împotriva cărora s-au desfășurat procese pe scară largă la care participau sute de inculpați, unde au fost acordate zeci de condamnări la moarte în temeiul Legii privind protecția statului. În septembrie 1934, activitatea VMRO⁴¹ a fost de asemenea interzisă.

Libertățile civile fundamentale au fost abolite: dreptul la liberă exprimare, de asociere, etc. A fost introdusă cenzura oficială și, la 7 iunie 1934, a fost înființată Direcția Generală de Reînnoire, care controla toată mass-media, cinematografele, teatrele și întrunirile publice pentru a direcționa viața spirituală în slujba națiunii și a statului. A fost realizată o nouă diviziune administrativă a țării, care avea ca scop crearea unor unități administrativ teritoriale mai mari, pentru a le putea controla mai ușor: cele 16 districte ale țării au fost reorganizate în 7, în care activau 837 de municipalități în loc de 2 552. Autogovernarea locală a fost lichidată și înlocuită de primari desemnați⁴². Statul a introdus o politică de tip intervenționist în economie, pe principiul statismului, prin intermediul organizării de monopoluri, introducerea unor noi taxe și impozite. La nivelul politicii externe, noua putere de la Sofia și-a schimbat opțiunea față de URSS, prin normalizarea relațiilor cu acest stat. Astfel, au fost stabilite relații diplomatice cu Uniunea Sovietică în iulie 1934⁴³. Noul guvern a încercat să stabilească relații bune cu toate statele balcanice, în primul rând cu Iugoslavia.

Schimbările care au avut loc în primele luni după lovitură de stat din 19 mai 1934, au urmat tiparele provenite din Italia fascistă și Germania național-socialistă. Cu toate acestea, există diferențe mari față de modelele de referință. Pe 19 mai, noua putere a ajuns la guvernare prin intermediul unei conspirații și a unei lovituri de stat și nu ca urmare a unei mișcări sociale organizate de masă. Noua putere, așa cum am mai arătat, nu s-a confruntat cu o rezistență în plan politic și social, dar nici nu s-a bucurat de un sprijin popular. Aceasta a preferat să nu-și creeze un partid preferând, pentru a nu mai avea opoziție politică în interiorul statului, să interzică activitățile tuturor partidelor. Mai mult, prin politicile lor nu au reușit să atragă de partea lor populația. Datorită acestei situații, la doar un an de la preluarea puterii, Regele, singura autoritate de necontestat în societatea bulgară, a putut să-i îndepărteze de la putere fără prea mari dificultăți.

⁴⁰ Dr. Peter Beron, *Български конституции и конституционни проекти/* Constituțiile bulgare și proiectele constituționale, Sofia, 1990, p. 25.

⁴¹ Vozh Bozhinov, *Управлението на деветнадесетомайците/*Regula secolului al XIX-lea. Arka, Sofia, 2017, pp.128-244.

⁴² ***, *История на България/Istoria Bulgariei, op.cit.*, pp. 296–297.

⁴³ Iskra Baeva, „135 години българо-руски дипломатически отношения – предизвикателство за българското филство и фобство/ 135 de ani de relații diplomatice bulgar-ruse - o provocare pentru filistinismul și fobia bulgară”, în *Relații internaționale*, nr. 5-6, 2014, pp. 147–148.

Încă de la începutul anului 1935, țarul Boris al III-lea a reușit să izoleze politicienii din „Unitate” cu acțiuni iscusite din culise, pentru a-i atrage pe ofițerii care erau membri ai Uniunii Militare de partea sa, cu scopul de a provoca demisia lui Kimon Georgiev, care a avut loc în ianuarie 1935. Alcătuirea noului guvern a fost încredințată celuilalt complotist, generalul Pencho Zlatev, dar care a fost înlocuit, doar trei luni mai târziu, de diplomatul Andrei Toșev, care era un apropiat la Palatului. La rândul său, după doar șapte luni, a fost înlocuit de fostul șef al Cancelariei Palatului, Georgi Chioseivanov, care va conduce guvernul de la 23 noiembrie 1935 până la declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial. Aceste guverne de tranziție au permis țarului Boris al III-lea să preia întreaga putere, arătând clar că centrul de decizie din Bulgaria se află la Palat. Cu toate acestea, în loc să restabilească practicile democratice, regele a profitat de schimbările făcute până la 19 mai pentru a continua să conducă țara singur și netulburat de partidele politice până la moartea sa în august 1943⁴⁴.

Concluzii

În a doua jumătate a anilor '30, regimul politic din Bulgaria a fost influențat de tendințele ideologico-politice care circulau cu succes în Europa. În acest sens, autoritarismul a devenit noua forma de exercitare a puterii. Regele Boris al III-lea a fost promotorul acestui model, inspirându-se totodată din modurile de exercitare a puterii de către fasciști și național-socialiști: s-au înființat organizații de mase precum „Brannik” (organizație de tineret), Organizația „Muncii și bucuriei”, Camera culturii populare, a fost promovată o legislație antisemită, etc. În același timp, regimului său îi lipsesc alte caracteristici specifice regimului fascist: inexistența unui lider de extremă dreapta care să se sprijine pe un partid, interzicerea organizațiilor pro-fasciste și pro-naziste să intre la guvernare, etc. Țarul Boris al III-lea și-a asumat rolul liderului care stabilește obiective de modernizare și încearcă să le realizeze prin intermediul unei economii dirijată, formulând și promovând idei cu caracter naționalist (în majoritate cu caracter revanșard), pentru a căror realizare se solicită asistența forțelor externe, ceea ce a condus la o apropiere din ce în ce mai mare de Al Treilea Reich⁴⁵.

Bulgaria interbelică s-a născut pe ruinele celei de-a doua catastrofă națională de la sfârșitul Marelui Război, a trecut prin răsturnări economice și politice profunde, pentru a decide din nou realizarea unei alianțe militare cu Germania, cu speranța, care s-a dovedit a fi nerealistă, de a depăși consecințele Primului Război Mondial.

⁴⁴ Georgi Markov, *op.cit.*, pp. 168–181.

⁴⁵ Nikolai Poppetrov, *За характера на политическото развитие на България, 1918-1944 г.* – Модерният историк. Баланс, атрактивност, въображение. АИ „За буквите – О писменехъ”/Despre natura dezvoltării politice a Bulgariei, 1918-1944 - Istoricul modern. Echilibru, atractivitate, imaginație. АИ „Pentru scrisori - Despre scris”, Sofia, 2019, pp.218–219.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special:

- ***, *Транспортната стачка 1919–1920. Сб. спомени. Изд. на БКП/Greva transporturilor 1919–1920. Sâmbăta amintirilor*, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1964.
- ***, *История на България/Istoria Bulgariei*, vol. 9, BAS III, Sofia, 2012.
- ***, *Звезди във вековете/Stele în veacuri*, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1972.
- BARBUSSE, Henri, *Палачите/Călăii*, MF „Georgi Dimitrov”, Sofia, 1998.
- Dr. BERON, Peter, *Български конституции и конституционни проекти/ Constituțiile bulgare și proiectele constituționale*, Sofia, 1990.
- BOZHINOV, Vozh, *Земното кълбо не престава да се върти, ако ние и да спим. Разказ за живота на Андрей Ляпчев/Globul nu încetează să se rotească, chiar dacă dormim. O poveste despre viața lui Andrey Lyapchev*, LIK, Sofia, 2005.
- IDEM, *Управлението на деветнадесетомайците/Regula secolului al XIX-lea*. Arka, Sofia, 2017.
- DAREVA, Velislava, *Атентатът 1925. Денят, в който се отвориха портите Адови/Asasinatul din 1925. Ziua în care s-au deschis porțile din Adovi*, Sineva, Sofia, 2019.
- KOSEV, Dimitar, *Септемврийското въстание 1923 г./Răscoala din septembrie 1923*, Editura Știință și artă, Sofia, 1973.
- MARKOV, Georgi, *Заговорите и превратите на Военния съюз, 1919–1936/Cuvântul sabiei: conspirațiile și loviturile de stat ale uniunii militare, 1919–1936*, Editura Știință și artă, Sofia, 1992.
- IDEM, *Покушения, насилie и политика в България 1878–1947/Asasinate, violență și politică în Bulgaria 1878–1947*, Editura Militară, Sofia, 2003.
- KESYAKOV, B. și NIKOLOV, Dim., *Ньойски договор/Tratatul de la Neuilly*, Editura Martilen, 1994.
- NAUMOV, Georgi, *Атентатът в катедралата „Св Неделя”/ Tentativa de asasinat la catedrala „Sf. Nedelya”*, Partizdat, 1989.
- NEDYU, Nedev *Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време/Trei lovituri de stat sau Kimon Georgiev și timpul său*, „Ciela”, Sofia, 2007.
- OGNYANOV, Lubomir *Войнишкото въстание 1918/Revolta militară 1918*, Editura Știință și artă, Sofia, 1988.
- PETROVA, Dimitrina, *Самостоятелното управление на БЗНС 1920–1923/Managementul independent al Uniunii Agrare Bulgare 1920–1923*, Sofia, 1988.
- POPETROV, Nikolai, *Фашизмът в България. Развитие и прояви/ Fascismul în Bulgaria. Dezvoltare și manifestări*, Кама, Sofia, 2008.
- IDEM, *За характера на политическото развитие на България, 1918-1944 г. – Модерният историк. Баланс, атрактивност, въображение. AI „За буквите – О писменехъ”/Despre natura dezvoltării politice a Bulgariei, 1918-1944 - Istoricul modern. Echilibru, atractivitate, imaginație. AI „Pentru scriitori - Despre scris”*, Sofia, 2019.
- STAMBOLIYSKI, Alexande *Съчинения/ Works*, vol. 3, Sofia, 1947.

- TANCHEV, Evgeni, *Държавно-правните възгледи на Александър Стамболийски/ Opiniile juridice de stat ale lui Alexandru Stamboliiski*. Uniunea Agrară din Bulgaria, Sofia, 1984.
- VELICHKO, Georgiev, *Народният сговор 1920–1923*, УИ „Климент Охридски”/Conspirația populară 1920–1923, UI „Kliment Ohridski”, Sofia, 1989.

Articole, studii

- BAEVA, Iskra, „Аграризмът като идеология на селските движения в България и Полша до Втората световна война/Agrarismul ca ideologie a mișcărilor rurale din Bulgaria și Polonia până la cel de-al doilea război mondial”, în *Anuarul Universității din Sofia „Sf. Kliment Ohridski”*, Facultatea de Istorie, vol. 82-84, Sofia, 1992, pp. 183-210.
- IDEM, „Аграрното законодателство в Чехословакия, Полша и България след Първата световна война/Legislația agrară în Cehoslovacia, Polonia și Bulgaria după Primul Război Mondial, în *Istoria*, nr.1, 2002, pp. 11-21.
- IDEM, „Балканската политика на България в началото на 20-те години на ХХ в. – Югославия, но чрез Чехословакия/Politica balcanică a Bulgariei la începutul anilor 1920 - Iugoslavia, dar prin Cehoslovacia”, în *Мир и конфликти в Югоизточна Европа/Peace și Conflict în Europa de Sud-Est*, nr.94, Muzeul istoric regional - Kyustendil, 2006, pp.190–203.
- IDEM, „Послание на Димитър Михалчев от Прага през 1924 г. Опит за българска външнополитическа стратегия, in Известия на държавните архиви/Mesajul lui Dimitar Mihalchev de la Praga în 1924. O tentativă la o strategie bulgară de politică externă”, în *Proceedings of the State Archives*, Vol. 92, 2006, pp. 105-130.
- IDEM, „135 години българо-руски дипломатически отношения – предизвикателство за българското филство и фобство/ 135 de ani de relații diplomatice bulgar-ruse - o provocare pentru filistinismul și fobia bulgară”, în *Relații internaționale*, nr. 5-6, 2014, pp. 147–148.
- DASKALOV, Rumen „Аграристки идеологии и селски движения на Балканите/Ideologii agrare și mișcări rurale în Balcani”, în *Преплетените истории на Балканите/Povestirile împletite ale Balcanilor*, vol. 2, Sofia, Editura BNU, 2014, pp.312–313.
- HADJIEV, Petar „Първостроителят на Трудовата повинност/ Primul constructor de obligații de muncă”, în *Zemya*, 28 februarie 2019.
- GALUNOV, Todor „Гарната реформа и законодателството на БЗНС/Reforma agrară și legislația Uniunii Agrare Bulgare”, în *Istoria*, nr. 2-3, 1998, pp. 70-87.
- YANCHEV, Veselin, „Революция, въстание, метеж или опит за държавен преврат? (събитията в България от септември-октомври 1918 г.)”/Revoluție, răscoală, revoltă sau tentativă de lovitură de stat? (evenimente în Bulgaria din septembrie-octombrie 1918), în *Минало/Trecut*, nr. 1, 2015, pp. 52-72.

Arhive

***, *Статистически годишник на Българското царство/Anuarul statistic al regatului bulgar*, 1909, Sofia, 1910.

***, *БКП в реоулюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК/АР* în rezoluțiile și deciziile congreselor, conferințelor și plenarelor Comitetului central, vol. 2, 1919–1923, Editura Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 1951.

Arhivele Centrale de Stat, f. 284 k, op. 1, a.e. 4787.

Resurse on line

BILYARSKI, Tsocho, *Убийствата на Александър Стамболийски, Райко Даскалов и Александър Димитров от ВМРО - едно заслужено възмездие за тяхното родоотстъпничество/*Crimele lui Alexander Stamboliiski, Rayko Daskalov și Alexander Dimitrov de la IMRO - o retribuție binemeritată pentru apostazia lor, http://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=240:2011-02-18-16-18-42&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61http://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=240:2011-02-18-16-18-42&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61.

Acad. MARKOV, Georgi *Така нареченото войнишко въстание е метеж и е вредно за българските национални интереси. – 24 септември 2019 г./*Așa-numita revoltă militară este o revoltă și dăunează intereselor naționale bulgare - 24 septembrie 2019, <http://www.focus-news.net/opinion/2019/09/24/51246/akad-georgi-markov-taka-narechenoto-voynishko-vastanie-e-metezh-ie-vreden-za-natsionalnite-interesi-na-balgariya.html>.